

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ КОЛГОСПНОГО СЕЛЯНСТВА УРСР В ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ

У статті висвітлюються характерні особливості податкової політики радянської держави по відношенню до колгоспного селянства України в перше повоєнне десятиріччя. Наша увага сконцентрована першочергово на системі селянських грошових повинностей у досліджуваній період.

Ключові слова: система, колгоспне селянство, держава, село, податки, гроші, позика, повинності.

Податкова політика – важливий інструмент впливу на суспільство, а виражена податкова політика в аграрному секторі – запорука економічного процвітання України. Тому питання про місце та роль податкової системи в українському селі особливо важливе в сучасних умовах, коли відбувається реформування сільського господарства України.

Побудова нового неможлива без урахування минулого досвіду, зокрема, вивчення проблеми радянської податкової політики в українському селі у повоєнні десятиріччя.

Саме тому метою означеної публікації є об'єктивний аналіз висвітлення характерних особливостей державної податкової політики щодо селянства перших повоєнних років, з'ясування форм, методів і наслідків діяльності влади в її стосунках із колгоспним селянством республіки у досліджуваній період.

В історіографії радянського періоду вітчизняної історії проблема дослідження повинностей безпосередньо, ставилася лише стосовно до часу «воєнного комунізму», нової економічної політики, колективізації сільського господарства.

Податковій політиці радянської влади, по відношенню до колгоспного селянства, присвячено ряд сучасних узагальнюючих досліджень [1, 2, 3, 4].

Окремі аспекти організації податкового тиску на селянство розглядалися в працях В. Литвина [5], В. Гаврилова [6], В. Попова [7], О. Бажана [8], В. Марченко [9].

Особливої уваги заслуговують праці В. Даниленка [10]. На регіональному рівні окремі аспекти досліджуваної проблеми знайшли своє висвітлення в працях І. Сушика [7] та інших дослідників.

Однак, загалом дана проблема ще не знайшла належного вивчення в науковій літературі, а тому й досі залишається перспективною щодо вивчення.

Система селянських повинностей, особливо в контексті розгляду питань взаємин селянства і держави в економіко-господарській сфері в другій половині 1940 – першій половині 1950-х рр., включала натурально-продуктову, відробіткову і грошову повинності.

Відробіткова повинність остаточно сформувалася до кінця 1940-х рр. Вона включала в себе обов'язкові відпрацювання в громадському господарстві колгоспу, трудову і гужову повинність на лісозаготівлях і торфорозробках (залежно від природних умов регіону), роботу з будівництва та ремонт доріг, а також в деяких інших галузях, де потрібно було сезонне збільшення числа робочих рук (лісохімії, рибпромислах, цегельної промисловості та ін.).

Формування відробіткової повинності в громадському господарстві колгоспу йшло паралельно становленню колгоспного ладу. Вже Зразковий Статут сільгоспартії 1935 р. встановлював стягнення, аж до виключення з артілі, для колгоспників, що не вийшли без поважних причин на роботу [4, с. 234].

Тоді ж було встановлено обов'язкове вироблення трудоднів за періодами сільгоспробіт для дорослих працездатних колгоспників. Цим же документом вперше був зафіксований обов'язковий мінімум трудоднів для підлітків – членів сімей колгоспників в кількості 50 трудоднів на рік.

Підвищений на період війни обов'язковий мінімум трудоднів був збережений за рекомендацією лютневого 1947 Пленуму ЦК ВКП(б). Постанова Ради Міністрів СРСР від 31 травня 1947 р. затвердила це рішення. Незабаром були прийняті заходи по збільшенню інтенсивності праці [2, с. 301].

Натурально-продуктові повинності були введені у формі обов'язкових поставок державі окремих, а потім майже всіх основних продуктів, вироблених в присадибному господарстві

(зерно, рис, картопля, м'ясо, молоко, шерсть, шкіряну сировину, яйця, сир-бринза, тютюн і махорка).

Спочатку обов'язкові поставки з присадибних ділянок колгоспників встановлювалися на 5% нижче норми одноосібників і на 5% вище норми колгоспів. Але потім розміри обов'язкових поставок з присадибних ділянок колгоспників були прирівняні до норм одноосібних господарств відповідного району. Надалі в країні був введений погектарний принцип обчислення обов'язкових поставок з колгоспників. Частково погектарний принцип поширювався і на селянські двори. Крім того, в обов'язковому порядку здавалися всі шкури великої рогатої худоби, одержувані від забою або падежу від незаразних захворювань.

Податковий тиск на присадибну ділянку здійснювався як в грошовій, так і в натуральній формах. Щоб мати кошти для сплати грошового податку, селяни були змушені продавати продукти харчування, а для сплати натурального – навпаки, їх купувати (молоко, яйця). Введені у 1948 р. зміни в оподаткуванні були непосильними для села: скасовувалася знижка у 15% , яка діяла для сімей колгоспників чи одноосібників, якщо на одного працездатного члена сім'ї було двоє і більше дітей та якщо на утриманні двох працездатних було троє і більше дітей до 12 років. Сім'ї, у складі яких були діти віком до восьми років, а єдиною працездатною особою була мама, мали сплачувати 50% податку [9, с.9].

Починаючи з 1948 р. ставки податку на продукцію присадибного господарства колгоспників постійно зростали. В рамках всього СРСР такий податок становив у 1949 р. 8,6 млрд. руб., а в 1952 р. – 10,0 млрд. Нарком фінансів доповідав після смерті Сталіна Маленкову: «Якщо зіставити зростання податку за вказанні роки із зростанням доходів, то утворюється диспропорція в бік економічно не виправданого збільшення податкового обкладання селян» [5, с.136].

Так, середня сума грошового податку з селянського двору в 1949 р. становила 419 руб., а в 1950 р. – 431, в 1951 р. – 471, в 1952 р. – 528 руб. Одночасно в середньому з кожного колгоспного двору податкові інспектори стягували до 40 кг м'яса, від 5 до 100 штук яєць, від 280 до 320 л молока [5, с.136].

При цьому слід пам'ятати, що кількість великої рогатої худоби на селянському подвір'ї обмежувалася адміністративними засобами, а вироблену м'ясо-молочну продукцію колгоспник продавав на ринках, щоб мати гроші для сплати нарахованого грошового податку.

Такі податки стягувалися з селян жорстокими засобами. У березні 1951 р. міністерство юстиції СРСР виступило з таким роз'ясненням: «За судовими рішеннями про стягнення з колгоспників окремих громадян недоїмок з обов'язкових поставок і штрафів за невиконання зобов'язань в строк, стягнення може бути звернуте на єдину в господарстві недоїмника корову» [5, с. 136].

Податковий терор стосовно селян призвів до того, що вони почали самовільно нищити худобу, скорочувати посіви. В 1951 р. кількість корів, свиней, овець у підсобних господарствах колгоспників стала меншою, ніж у роки війни. Як мінімум дві п'ятих усієї чисельності колгоспних дворів не мали корів. Втеча селян у міста набула величезних розмірів. У результаті міграції сільське населення СРСР за роки післявоєнної п'ятирічки скорочувалося в середньому на мільйон осіб на рік. По суті, саме в ці роки і розпочалось обезлюднення, «постаріння сіл», яке пізніше набуло катастрофічних розмірів [10, с.371].

Фіналом податкової війни проти селян стане закон «Про сільськогосподарський податок з колгоспників» і «Про прибутковий податок з колгоспів», які були прийняті у 1952 р. цими законами в черговий раз підвищувалася загальна сума податків, збільшувалися норми прибутковості для підсобних господарств колгоспників. Крім того, до загального нормативного доходу від усіх сільськогосподарських джерел особистих господарств, що встановлювалася єдина 105 надбавка на інші доходи (від птахівництва, вирощування молодняка худоби, збору ягід, грибів) незалежно від розмірів цих доходів.

Особливістю законів 1952 р. було те, що вперше до сплати податку зараховувалися доходи колгоспників, отримані на трудовні в колгоспі у грошовій та натуральній формі. Таке не практикувалося навіть у роки війни. Закон про сільськогосподарський податок 1952р. скасував пільги для господарств сільських учителів, лікарів, агрономів та інших сільських спеціалістів. У цілому сума сільгосподатку, з урахуванням усіх підвищень, зросла в 1952 р., порівняно з 1951 р., в середньому у 1,5-2 рази [10, с.371].

Одним із головних засобів викачування коштів із села стала політика цін і заготівель сільськогосподарської продукції. З 1928 р. до 1953 р. ціни на зерно, картоплю й продукцію тваринництва не змінювалася, тоді як на промислову – постійно зростали [6, с.12].

Рівень життя селянської родини цілком залежав від проведення державних програм. Вилучення сільгосппродукції, у першу чергу зерна, не дозволяло нормально розвиватись колгоспам і особистим господарствам колгоспників.

Ще однією важливою формою здійснення грошової повинності селянства були державні позики. Державні позики представляли собою залучення грошових або натуральних коштів населення із зобов'язаннями повернення цих коштів після закінчення певного терміну.

Перші позики мали натуральну форму. Надані позики ставали щорічними, причому розмір їх розміщення постійного зростав.

Вся підписка контролювалася партійними органами. Особливе значення надавалося масовості участі селян у позиковій кампанії. Позикова кампанія починалася з офіційного оголошення підписки. Одночасно з розміщенням позики вважалося важливим зібрати не менше 50% готівки від підписаної суми. Розміщення державних позик відновлення і розвитку народного господарства СРСР проводилося до 1958 року. Дуже часто при зборі позики порушувались принципи добровільності.

Отже, відсутність матеріальних стимулів виробництва сільськогосподарської продукції, соціальна незахищеність, тотальна експлуатація, панування бюрократичних методів управління сповільнювали відновлення та розвиток аграрного сектору економіки, породжували негативне ставлення до колгоспної системи і впливали на появу різних форм соціального протесту.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Історія українського селянства. Нариси в 2-х томах. – Т.2. – К.: Наукова думка, 2006. – 653 с.
2. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / ред. Рада: В.М. Литвин (голова), Т.В.Боряк, В.М.Геєць та ін.; відп. Ред. В.А. Смолій; авт.кол.: Т.А. Балабушевич, В.К. Баран та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Ніка Центр, 2011. – Т.2. – 608 с.
3. Українське село у 20-90-х роках ХХ століття: короткий історико-економічний нарис / Л.Ю. Бернштейн, П.П.Панченко та ін. – К., 1998. – 122 с.
4. Історія селянства Української РСР. – Т.2.: Від Великого Жовтня до наших днів / ред.кол. І. Компонієць, І. Ганжа, І. Слинко. – К.: Наукова думка, 1967. – 534 с.
5. Литвин В.М. Україна у першому повоєнному десятилітті (1946-1955) / В.М. Литвин. –К.: Видавничий дім «Лі-Терра», 2004. – 240 с.
6. Гаврилов В. Соціальне становище сільського населення у 1943 -1953 рр. (за матеріалами областей Північного Лівобережжя України) / Володимир Миколайович Гаврилов: автореф. дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – історія України. –К., 2004. -20 с.
7. Попов В.П. Крестьянские налоги в 40-е гг. / В.П.Попов // Социологические исследования. – 1997. -№2. – С.95-114.
8. Бажан О.Г. Особливості відбудовчого періоду в Українській РСР у другій половині 1940-х – на початку 50-х рр. ХХ ст. / О.Г.Бажан // Наукові записки На УкМА. – 2005. –Т.41: Історичні науки. – С.20-28.
9. Марченко В. Повсякденне життя повоєнного села Наддніпровської України (1944 – початок 1950-х рр.) / Валентина Олексіївна Марченко: автореф. дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – історія України. –Дніпропетровськ, 2004. -20с.
10. Даниленко В. Держава і колгоспи / В.М.Даниленко, І.М. Романюк // Історія українського селянства. Нариси в 2-х томах. – Т2. – К.: Наукова думка, 2006. – С.359-372.
11. Сушик І. Волинське село у перше повоєнне десятиріччя (1944-1953) / І. Сушик // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск. – Дрогобич: Каменярь, 2002. –С.474-485.

Romanyk B.I. The features of the state tax policy on UkSSR collective farmers in the early postwar years.

The article analyses tax policy features of the Soviet State in relation to the collective farmers of Ukraine in the early postwar decades. The attention is primarily focused on the system of rural financial obligations in the period under study.

Keywords: system, collective farmers, state, village, taxes, money, loan, duties.

Романюк Б.И. Особенности государственной налоговой политики для колхозного крестьянства УССР в первые послевоенные годы.

В статье освещаются характерные особенности налоговой политики советского государства по отношению к колхозному крестьянству Украины в первое послевоенное десятилетие. Наше внимание сконцентрировано в первую очередь на системе крестьянских денежных повинностей в исследуемый период.

Ключевые слова: система, колхозное крестьянство, государство, село, налоги, деньги, заём, повинности.

УДК [94:37.014.3](477)

І.М. Романюк, О.Ю. Яніцький

ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВИПУСКНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ТРУДОВИХ ПОЛІТЕХНІЧНИХ ШКІЛ УКРАЇНИ В 1958-1964 РР.

У статті розглянуто причини труднощів з працевлаштуванням випускників загальноосвітніх трудових політехнічних шкіл у 1958-1964 роках в Українській РСР у контексті проведеної в ці роки реформи системи освіти. Проаналізовано позитивний та негативний вплив освітньої реформи 1958 року на стан працевлаштування випускників шкіл у республіці.

Ключові слова: Працевлаштування учнів, політехнізація молоді, освітня реформа, праця, трудові школи, професія, бронювання робочих місць.

Становлення ринкових відносин в Україні супроводжується багатьма відчутними соціально-економічними наслідками. Одним з найболючіших серед безлічі інших є безробіття населення. Проблеми з працевлаштуванням особливо актуальні для молодих людей, учорашніх випускників шкіл, професійно-технічних та вищих навчальних закладів. Такий стан речей вимагає всебічного дослідження, у тому числі й історичною наукою. Адже з позицій сучасних завдань державотворення важливим є використання досвіду із залучення молоді в промислове та сільськогосподарське виробництво. У цьому контексті варто проаналізувати наслідки освітньої реформи 1958 року, використавши її позитивні та негативні моменти.

Метою написання даної статті є вивчення досвіду впровадження трудової й політехнічної підготовки в школах УРСР та проблем з працевлаштування підлітків та випускників шкіл під час проведення освітньої реформи 1958-1964 років.

Тема є надзвичайно актуальною, зважаючи на перехід старшої школи в Україні на профільне навчання і створення професійних шкіл та ліцеїв, які повинні будуть забезпечити здобуття професійної освіти та надати випускникам можливість виходу на ринок праці [1].

У науковій літературі радянського часу є чимало досліджень, присвячених проблемі реформування освіти в другій половині п'ятдесятих років. Однак праць, які б розкривали проблему працевлаштування та пов'язаних з нею наслідків, надзвичайно мало [2, 3]. В сучасній українській історіографії тема працевлаштування випускників загальноосвітніх трудових політехнічних шкіл також висвітлюється в основному в контексті інших, більш широких тем [4, 5]. Основний масив інформації з даної тематики міститься в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління [6-9] та частково в Російському державному архіві новітньої історії [10].

Починаючи з середини 1950-х років, перед керівництвом СРСР стояло нагальне завдання з працевлаштуванням молоді, адже переважна більшість випускників після закінчення навчання йшла працювати на виробництво, не маючи при цьому ніякої теоретичної чи практичної підготовки. Керівники підприємств неохоче брали на роботу випускників шкіл, оскільки вони не мали ні спеціальності, ні стажу роботи, до того ж їх потрібно було навчати певної професії, що вимагало додаткового часу і коштів. Враховуючи такий стан, Центральним комітетом КПРС і Радою Міністрів СРСР було видано постанову від 12 вересня 1957 року №1112 «Про залучення в промислове і сільськогосподарське виробництво молоді, яка закінчила середні загальноосвітні школи», якою зобов'язувала центральні комітети компартій союзних республік, крайкоми, обкоми, Ради Міністрів союзних і автономних республік та інші